

Γιώργος Ιωάννου, *Στου Κεμάλ το σπίτι*

«...Δεν ξαναφάνηκε η μαυροφορεμένη εκείνη γυναίκα, που ερχόταν στο κατώφλι μας κάθε χρονιά, την εποχή που γίνονται τα μούρα, ζητώντας με ευγένεια να της δώσουμε λίγο νερό απ' το πηγάδι της αυλής. Έμοιαζε πολύ κουρασμένη, διατηρούσε όμως πάνω της ίχνη μιας μεγάλης αρχοντικής ομορφιάς. Και μόνο ο τρόπος που έπιανε το ποτήρι, έφτανε για να σχηματίσει κανείς την εντύπωση πως η γυναίκα αυτή στα σίγουρα ήταν μια αρχόντισσα. Δίνοντάς μας πίσω το ποτήρι, ποτέ δεν παρέλειπε να μας πει στα τούρκικα την καθιερωμένη ευχή, που μπορεί να μην καταλαβαίναμε ακριβώς τα λόγια της, πιάναμε όμως καλά το νόημά της: "Ο Θεός να σας ανταποδώσει το μεγάλο καλό". Ποιο μεγάλο καλό; Ιδέα δεν είχαμε.

Καθόταν ήσυχα για ώρα πολλή στο κατώφλι της αυλής, κι αντί να κοιτάζει κατά το δρόμο ή τουλάχιστο κατά το πλαϊνό σπίτι του Κεμάλ¹, αυτή στραμμένη έριχνε κλεφτές ματιές προς το δικό μας σπίτι, παραμιλώντας σιγανά. Πότε πότε έκλεινε τα μάτια και το πρόσωπό της γινόταν μακρινό, καθώς συλλάβιζε ονόματα παράξενα. Εμείς, πάντως, δεν παραλείπαμε να της δίνουμε μούρα απ' την ντουτιά², όπως άλλωστε δίναμε σ' όλη τη γειτονιά και σ' όποιον περαστικό μας ζητούσε. Η ξένη τα έτρωγε σιγανά, αλλά με ζωηρή ευχαρίστηση. Δε μας φαινόταν παράξενο που της άρεζαν τα μούρα μας τόσο πολύ. Το δέντρο μας δεν ήταν από τις συνηθισμένες μουριές, απ' αυτές που κάνουν εκείνα τα άνοστα νερουλιάρικα μούρα. Το δικό μας έκαμνε κάτι μεγάλα, ξινά σα βύσσινα, και πολύ κόκκινα στο χρώμα. Ήταν ένα δέντρο παλιά και τεράστιο, τα κλαδιά του ξεπερνούσαν το δίπατο σπίτι μας. Μοναχά ένα κακό είχε· τα φύλλα του ήταν σκληρά και οι μεταξοσκώληκές μου δεν μπορούσαν να τα φάνε. Ήταν, πάντως, δέντρο φημισμένο σ' όλο το Ισλαχανέ κι ακόμα πιο πέρα.

Την πρώτη φορά που είχε καθίσει η άγνωστη γυναίκα στο κατώφλι μας, δε σκεφτήκαμε να της προσφέρουμε μούρα, όμως σε λίγο μας ζήτησε η ίδια λέγοντας πως ήθελε να φυτέψει το σπόρο τους στον μπαχτσέ της. Έφαγε μερικά και τα υπόλοιπα τα έβαλε σ' ένα χαρτί και έφυγε χαρούμενη.

Τη δεύτερη φορά, θα ήταν κατά το τριάντα οχτώ, δυο χρόνια, πάντως, μετά την πρώτη, δεν έβαλε μούρα στο χαρτί. Κάθισε και τα έφαγε ένα ένα στο κατώφλι. Φαίνεται πως ο σπόρος απ' τα προηγούμενα είχε αποδώσει, αλλά για να δώσει και μούρα έπρεπε, βέβαια, να περάσουν χρόνια. Το δέντρο αυτό, όπως όλα τα δέντρα που μεγαλώνουν σιγά, ζει πολλά χρόνια και αργεί να καρπίσει.

Η γυναίκα ξαναφάνηκε και τον επόμενο χρόνο, λίγο πριν απ' τον πόλεμο. Όμως τη φορά αυτή της προσφέραμε νερό απ' τη βρύση. Αρνήθηκε να πει το νερό. Μόλις το έφερε στο στόμα, μας κοίταξε στα μάτια και μας έδωσε πίσω το γεμάτο ποτήρι. Επειδή την είδαμε ταραγμένη, θελήσαμε να της εξηγήσουμε. Ο σιχαμένος σπιτονοικοκύρης μας είχε διοχετεύσει το βόθρο του σπιτιού στο βαθύ πηγάδι. "Τώρα που σας έφερα το νερό στις κουζίνες σας, δε σας χρειάζεται το πηγάδι", μας είχε πει. Η γυναίκα βούρκωσε, δε μας έδωσε όμως καμιά εξήγηση για την τόση λύπη της. Για να την παρηγορήσουμε της δώσαμε περισσότερα μούρα κι η γιαγιά μου της είπε κάτι που την έκανε να τιναχτεί: "Θα σου τα έβαζα σ' ένα κουτί, αλλά δε βαστάνε για μακριά". Και πράγματι είχαμε αρχίσει κάτι να υποπτευόμαστε. Την άλλη φορά είδαμε, πως μόλις έφυγε από μας, πήγε δίπλα στο Κεμάλ το σπίτι, όπου την περίμενε μια ομάδα από τούρκους προσκυνητές, που κοντοστέκονταν στο πεζοδρόμιο. Εμείς ως τότε θαρρούσαμε πως είναι καμιά τουρκομερίτισσα δικιά μας, απ' τις πάμπολλες εκείνες, που δεν ήξεραν λέξη ελληνικά, μια και η ανταλλαγή των πληθυσμών είχε γίνει με βάση τη θρησκεία και όχι τη γλώσσα. Η αποκάλυψη αυτή στη αρχή μάς τάραξε. Δε μας έφτανε που είχαμε δίπλα μας του Κεμάλ το σπίτι, σα μια διαρκή υπενθύμιση της καταστροφής, θα είχαμε τώρα και τους τούρκους να μπερδουκλώνονται πάλι στα πόδια μας; Και τι ακριβώς ήθελε από μας αυτή η γυναίκα; Πάνω σ' αυτό δεν απαντήσαμε, κοιταχτήκαμε όμως βαθιά υποψιασμένοι. Και τα

¹ τό πλαϊνό σπίτι του Κεμάλ· πρόκειται για το σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη, όπου σήμερα στεγάζεται το τουρκικό προξενείο

² ντουτιά· η συκομουριά

επόμενα λόγια μας έδειχναν πως η καρδιά μας ζεστάθηκε κάπως από συμπάθεια κι ελπίδα. Είχαμε κι εμείς αφήσει σπίτια και αμπελοχώραφα εκεί κάτω.

Η τουρκάλα ξαναφάνηκε λίγο μετά τον πόλεμο. Εμείς καθόμασταν πια σε άλλο σπίτι, λίγο παραπάνω, όμως την είδαμε μια μέρα να κάθεται κατατσακισμένη στο κατώφλι του παλιού σπιτιού μας. Ο πρώτος που την είδε, ήρθε μέσα και φώναξε: "η τουρκάλα!" Βγήκαμε στα παράθυρα και την κοιτάζαμε με συγκίνηση. Παραλίγο να την καλέσουμε απάνω στο σπίτι - τόσο μας είχε μαλακώσει την καρδιά η επίμονη νοσταλγία της. Όμως αυτή κοίταζε ακίνητη την κατάγυμνη αυλή και το έρημο σπίτι. Μια ιταλιάνικη μπόμπα είχε σαρώσει τη ντουτιά κι είχε ρημάξει το καλοκαμωμένο ξυλόδετο σπίτι, χωρίς να καταφέρει να το γκρεμίσει.

Δεν την ξανάδαμε από τότε. Ήρθε - δεν ήρθε, άγνωστο. Άλλωστε και να 'ρχότανε δε θα 'βρισκε πια το κατώφλι με το αφράτο μάρμαρο για να ξαποστάσει. Το σπίτι είχε από καιρό παραδοθεί σε μια συμμορία εργολάβων και στη θέση του υψώθηκε μια πολυκατοικία απ' τις πιο φρικαλέες. Τώρα ετοιμάζονται να την γκρεμίσουν οι γελοίοι. Ποιος ξέρει τι μεγαλεπήβολο σχέδιο συνέλαβε πάλι το πονηρό μυαλό τους.

Αν γίνει αυτό, θα παραφυλάγω νύχτα μέρα, ιδίως όταν το σκάψιμο θα έχει φτάσει στα θεμέλια, κι ίσως μπορέσω να εμποδίσω ή τουλάχιστο να καθυστερήσω το χτίσιμο του νέου εξαμβλώματος. Την προηγούμενη φορά είχε βρεθεί εκεί στα βάθη ένα θαυμάσιο ψηφιδωτό, που άρχιζε απ' το οικοπέδο του δικού μας σπιτιού και συνεχιζόταν προς το σπίτι του Κεμάλ. Το ψηφιδωτό αυτό οι δασκαλεμένοι εργάτες το σκεπάσανε γρήγορα γρήγορα για να μην τους σταματήσουν οι αρμόδιοι. Πάντως, τις ώρες που το έβλεπε το φως του ήλιου, γίνονταν διάφορα σχόλια απ' την έκθαμβη γειτονιά. Όλοι μιλούσανε για την ομορφιά και την παλιά δόξα, μα ανάμεσα στα δυνατά λόγια και τις φωνές, άκουσα μια γρια να σιγολέει: «Στο σπίτι αυτό καθόταν ένας μπέης, που είχε μια κόρη σαν τα κρύα τα νερά. Κυλιόταν κάτω, όταν φεύγανε, φιλούσε το κατώφλι. Τέτοιο σπαραγμό δεν ματαείδα».

*Από τη συλλογή διηγημάτων **Η μόνη κληρονομιά** (1974)*

[**Σημείωση δική μου**] Στο διήγημα αυτό ο Ιωάννου, αναφέρεται στην τραγωδία των Τούρκων της Θεσσαλονίκης που έγιναν κι αυτοί πρόσφυγες, παίρνοντας τον αντίθετο δρόμο από αυτόν που πήραν οι Έλληνες της Μ.Ασίας. Με τη λήξη του πολέμου(1923), οι κυβερνήσεις Ελλάδας-Τουρκίας πήραν το απάνθρωπο μέτρο της ανταλλαγής πληθυσμών με εξαίρεση τους Τούρκους της Θράκης και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης.

Giorgos Ioannou *Vicino a casa di Kemal*

...Non si rivide quella donna vestita di nero, che veniva alla nostra soglia ogni anno, quando maturavano le gelse, chiedendo con garbo che le dessimo un po' d'acqua dal pozzo nel cortile.

Sembrava molto stanca, ma conservava su di sé tracce di una grande e nobile bellezza.

E solo il modo in cui prendeva il bicchiere lasciava balenare la sensazione che quella donna fosse di sicuro un'aristocratica.

Restituendoci il bicchiere, non mancava mai di dirci in turco l'abituale augurio, del quale non potevamo comprendere esattamente le parole, afferrandone comunque il senso: "Iddio vi renda il grande dono". Quale grande dono? Non ne avevamo idea.

Rimaneva quietamente seduta per più di un'ora sulla soglia del cortile e, anziché guardare verso la strada o almeno verso la vicina casa di Kemal, girandosi lanciava occhiate furtive verso la nostra casa, mormorando lentamente fra sé e sé.

Di quando in quando chiudeva gli occhi e il suo volto diventava remoto, mentre sillabava nomi strani.

Noi, in ogni caso, non mancavamo di darle frutti del nostro gelso, come peraltro facevamo con tutto il vicinato e con qualunque passante ce le chiedesse. La sconosciuta le mangiava lentamente, ma con vero piacere. Non ci sembrava strano che le piacessero così tanto le nostre gelse.

Il nostro albero non era di gelse del solito tipo, di quelli che fanno quelle insipide bacche acquose. Il nostro ne faceva di grosse, aspre come amarene, di colore rossissimo.

Era un albero vecchio ed enorme, i suoi rami andavano più su della nostra casa a due piani.

Aveva soltanto un difetto: le sue foglie erano dure e i miei bachi da seta non riuscivano a mangiarle. Era, comunque, un albero famoso in tutto l'Islahanè³ e anche oltre.

La prima volta che la donna sconosciuta si era seduta sulla nostra soglia, non ci pensammo ad offrirle le gelse, comunque dopo un po' ce ne chiese lei stessa, dicendo che voleva piantarne i semi nel suo orto.

Ne mangiò alcune e le rimanenti le mise in un pezzo di carta e se ne andò contenta.

La seconda volta, sarà stato circa nel '38, due anni, comunque, dopo la prima, non mise le gelse nella carta. Sedette e le mangiò ad una ad una sulla soglia. Sembra che il seme delle precedenti avesse dato buoni risultati, ma perché desse anche i frutti dovevano certamente passare degli anni. Quest'albero, come tutti gli alberi che crescono lentamente, vive molti anni e tarda a dar frutti.

La donna ricomparve anche l'anno seguente, un po' prima della guerra. Questa volta le offrimmo acqua dalla fontana. Rifiutò di berla. Appena la portò alla bocca, ci guardò negli occhi e rimise giù il bicchiere pieno. Poiché la vedemmo turbata volemmo darle qualche spiegazione. Il disgustoso padrone di casa aveva convogliato il pozzo nero della casa nel profondo pozzo. "Adesso che vi ho portato acqua nelle cucine, non è più necessario il pozzo" ci aveva detto.

La donna aveva le lacrime agli occhi, ma non ci diede alcuna spiegazione per una tale tristezza.

Per consolarla, le demmo più gelse e mia nonna le disse qualcosa che la scosse: "Te le metterei in una scatola, ma non reggono a lungo".

Ed effettivamente avevamo cominciato a sospettare qualcosa.

³ Si tratta del quadrilatero prossimo alle mura orientali della città di Salonico a nord dell'odierna via San Demetrio e ad est della via Apostolo Paolo. Lì c'erano due edifici che si chiamavano Islahanè. Uno era un orfanotrofio e l'altro ospitava stabilimenti termali.

La volta successiva vedemmo che non appena andò via da casa nostra si diresse accanto alla casa di Kemal, dove l'aspettava un gruppo di pellegrini turchi, che si trattenevano sul marciapiede.

Fino ad allora immaginavamo che ci fosse qualche nostra donna proveniente dalla Turchia, tra quelle, numerosissime, che non sapevano una parola di greco, dato che lo scambio di popolazioni era avvenuto sulla base della religione e non della lingua.

Questa rivelazione dappprincipio ci turbò. Non ci bastava che avessimo accanto la casa di Kemal, come costante memento della catastrofe, avremmo avuto adesso anche i turchi fra i piedi? E cosa esattamente voleva da noi quella donna? Riguardo a questo non avevamo risposta, ci guardavamo profondamente sospettosi.

E le parole successive ci indicavano come il nostro cuore si scaldasse alquanto di simpatia e speranza. Avevamo anche noi lasciato case, campi e vigneti laggiù.

La turca riapparve un po' dopo la guerra. Ci eravamo ormai sistemati in un'altra casa, un po' più in alto, eppure la vedevamo ogni giorno sedere completamente spossata sulla soglia della nostra vecchia casa.

Il primo che la vide venne dentro urlando "la turca!". Ci affacciammo alle finestre e la guardammo con emozione.

Per poco non la chiamammo su in casa-tanto ci aveva intenerito il cuore la sua tenace nostalgia.

Eppure lei guardava immobile il cortile completamente spoglio e la casa desolata.

Una bomba italiana aveva spazzato via il gelso e aveva distrutto la bella casa di legno senza riuscire ad abbatterla.

Non l'abbiamo più rivista da allora. E' venuta- non è venuta, non so. D'altra parte anche a venire non avrebbe più trovato la soglia con il tenero marmo per riposarsi. La casa si era da tempo arresa a una cricca di costruttori e al suo posto è stato innalzato un palazzo tra i più orrendi.

Ora sono pronti ad abatterlo uomini ridicoli. Chissà quale grandioso progetto avrà nuovamente concepito il loro scaltro cervello.

Se ciò succedesse, starò di guardia notte e giorno, soprattutto quando lo scavo sarà arrivato alle fondamenta e forse potrò impedire o perlomeno ritardare la costruzione del nuovo aborto.

La volta precedente era stato rinvenuto lì in profondità uno splendido mosaico, che cominciava dalla nostra proprietà e proseguiva verso la casa di Kemal.

Questo mosaico gli operai opportunamente istruiti l'avevano ricoperto in fretta e furia perché le autorità competenti non li fermassero.

Comunque, quando è venuto alla luce, si sono fatti diversi commenti da parte dello sbalordito quartiere. Tutti parlavano della bellezza e dell'antica fama, ma in mezzo alle parole forti e alle voci, ho sentito una vecchia dire sottovoce: "In questa casa abitava un bei⁴, che aveva una figlia bella

⁴ Dignitario turco

come l'acqua fresca. Si gettò a terra, quando andarono via, baciando la soglia. Un tale dolore non l'ho mai più visto” .

Dalla raccolta dei racconti L' unica eredità (1974)

Nota di Sissi

In questo racconto Ioannou si riferisce alla tragedia dei Turchi di Salonicco che diventarono anch'essi profughi, percorrendo il cammino inverso rispetto a quello che avevano preso i Greci dell'Asia Minore.

Al termine della guerra (1923) i governi di Grecia e Turchia presero la disumana decisione dello scambio di popolazioni con l'espulsione dei Turchi della Tracia e i Greci di Costantinopoli.

Traduzione dal greco Francamaria Gaglione

<p>Ta σπίτια Τα σπίτια που με φύλαξαν κανένας πια δε μένει ξενοίκιαστα ρημάζουνε κι από το δρόμο μοιάζουνε κήποι παρατημένοι.</p> <p>Σπίτια γεμάτα αγκαλιές φιλιά, αγάπες κι έρωτες πόρτες μέσα στην άβυσσο δρόμοι για τον παράδεισο.</p> <p>Όλα τα σπίτια π'άλλαξα δεν τα 'βαψα ποτέ μου κι όσα καρφιά τους κάρφωσα όλα στον τοίχο τ' άφησα σα λάφυρα πολέμου.</p> <p>Σπίτια γεμάτα αγκαλιές φιλιά, αγάπες κι έρωτες πόρτες μέσα στην άβυσσο δρόμοι για τον παράδεισο.</p> <p>Στίχοι:Οδυσσέας Ιωάννου Μουσική –τραγούδι:Σωκράτης Μάλαμας</p>	<p>Le case Nelle case un tempo mie custodi Più nessuno rimane Vanno in rovina ormai disabitate E dalla strada sembrano Aiole abbandonate</p> <p>Case piene d'abbracci Di baci, di amori e di passioni Porte sopra l'abisso Vie per il paradiso</p> <p>Tutte quante ho cambiato Io mai le ho pitturate Quanti chiodi ho piantato Come spoglie di guerra Tutti al muro ho lasciato</p> <p>Case piene d'abbracci Di baci, di amori e di passioni Porte sopra l'abisso Vie per il paradiso</p> <p>Versi: Odiseas Ioannou Musica- canzone : Socratis Malamas</p> <p>Traduzione dal greco: Francamaria Gaglione</p>
--	--

<p>Τα σπίτια Τα σπίτια που με φύλαξαν κανένας πια δε μένει ξενοίκιαστα ρημάζουνε κι από το δρόμο μοιάζουνε κήποι παρατημένοι.</p> <p>Σπίτια γεμάτα αγκαλιές φιλιά, αγάπες κι έρωτες πόρτες μέσα στην άβυσσο δρόμοι για τον παράδεισο.</p> <p>Όλα τα σπίτια π'άλλαξα δεν τα 'βαψα ποτέ μου κι όσα καρφιά τους κάρφωσα όλα στον τοίχο τ' άφησα σα λάφυρα πολέμου.</p> <p>Σπίτια γεμάτα αγκαλιές φιλιά, αγάπες κι έρωτες πόρτες μέσα στην άβυσσο δρόμοι για τον παράδεισο.</p> <p>Στίχοι: Οδυσσέας Ιωάννου Μουσική –τραγούδι: Σωκράτης Μάλαμας</p>	<p>Le case Le case che mi hanno ospitato niente più resta disabitate vanno in rovina e dalla strada somigliano a giardini in abbandono.</p> <p>Case piene di abbracci di baci amori e passioni porte verso l'abisso strade per il paradiso.</p> <p>Tutte le case che ho cambiato, io non le ho mai dipinte e quanti chiodi che ho inchiodato tutti sul muro li ho lasciati come bottino di guerra.</p> <p>Case piene di abbracci di baci amori e passioni porte verso l'abisso strade per il paradiso.</p> <p>Versi: Odisseas Ioannou Musica- canzone : Socratis Malamas</p> <p>Traduzione dal greco: Enzo Scognamiglio</p>
--	---

<p>Ένα κλειδί στη Σαλονίκη Jorhe Luis Borges</p> <p>Αμπραβανέλ ή αλλιώς Φαρίας ή αλλιώς Πινέδο όταν από την Ισπανία τους εξορίσαν -ανίερη πράξη- ένα κλειδί αυτοί κρατήσαν από το σπίτι που'χαν στο Τολέδο. Τώρα ούτε ελπίδα κι ούτε φόβος πια τους μένει. Κοιτάζουν το κλειδί, καθώς χάνεται η μέρα ο μπρούντζος μέσα του κρατάει το χτες που έμεινε πέρα, κι οδύνη σιωπηλή και λάμψη κουρασμένη. Σήμερα το κλειδί, που η πόρτα του έχει λιώσει του ανέμου και της διασποράς σύμβολο στέκει. Ταίρι μ' εκείνο τ'άλλο το κλειδί της θύρας του Ναού που, όταν τον καίγανε οι Ρωμαίοι, κάποιος με τόση ορμή το πέταξε ψηλά, που απλώθηκε ένα χέρι και πήρε και το φύλαξε στο βάθος τ' ουρανού.</p> <p style="text-align: center;">Μτφ. Ξ. Κοκόλης</p>	<p>Una chiave a Salonicco Jorhe Luis Borges</p> <p>Abravanel o se credi Farias o Pinedo Allor che dalla Spagna li strapparono via -azione empia- una chiave con sé portaron, pia della casa che avevano a Toledo Ora non resta loro né paura né speme guardan la chiave, nel mentre muore il giorno col suo bronzo che l'ieri dov'erano ed una sofferenza silenziosa e uno stanco bagliore oltre trattiene. Oggi la chiave, la cui porta oramai s'è consumata del vento e della diaspora qual simbolo rimane. Metà d'un tutto con quell'altra di chiave, della Porta del Tempio che, quando lo arsero i Romani, qualcuno con tal impeto in alto la lanciò, che si tese una mano la prese custodendola lì nel profondo cielo.</p>
---	--

[Σημείωση δική μου] το ποίημα του Μπόρχες αναφέρεται στη διασπορά των Εβραίων της Ισπανίας (Σεφαραδίτες) που τους εξόρισαν το 1492 Οι βασιλείς της Ισπανίας Φερδινάνδος και Ισαβέλα. Το μεγαλύτερο μέρος τους βρήκε καταφύγιο στη Θεσσαλονίκη και της έδωσαν το όνομα «μικρή Ιερουσαλήμ».

Nota di Sissi

La poesia Di Borges si riferisce alla diaspora degli Ebrei di Spagna (Sefarditi) espulsi dal Paese nel 1492 dai sovrani Ferdinando e Isabella

La maggior parte di loro trovò rifugio a Salonicco e le diedero il nome di Piccola Gerusalemme.